

SAĞLIK BİLİMLERİNDE SÜRELİ YAYINCILIK: SORUNLAR-ÖNERİLER

Aytaç YILDIZELİ

Son yıllarda dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de “sağlık bilimleri” alanında üretilen “bilimsel dergi” sayısının büyük ivme kazanarak yüksek rakamlara ulaştığı gözlemlenmektedir. Türkiye’de sağlık bilimleri alanında üretilen 300’ün üzerinde dergi bulunmakta ve bınlardan (2009 verilerine göre) 107 dergi Türk Tıp Dizini’nde yer almaktadır.Yine ISI Thompson atf dizinine giren 75 Türkiye adresli dergiden, 30 tanesi de tıp / sağlık bilimleri alanında yayın yapmaktadır. İngiliz Haber Ajansı Thompson Reuters’ın Ortadoğu ülkelerinin bilim dünyasındaki yerini tespit etmek için yaptığı araştırmada, Türkiye’de 2000 yılında 5000 bilimsel makalenin yayınlandığı ve bu sayının 2009 yılında 22000’e ulaştığı belirtilmiştir. Yine aynı araştırmaya göre, Ortadoğu ülkeleri arasında “klinik tıp” alanında en çok makale üreten ülkelerin Türkiye ve Suudi Arabistan oldukları saptanmıştır. Ayrıca, dünyada tıpla ilgili olarak yazılan makalelerin %2.84’ünün Türkiye adresli olduğu da ortaya çıkmıştır.

Türkiye’de makale sayısının artışında rol oynayan en önemli faktörler şunlardır;

- Genel bütçeden TÜBİTAK aracılığı ile kullanılmaya başlanan ARGE desteği,
- Üniversite araştırma fonlarının artması,
- Uluslararası ve mesleki kuruluşların verdiği destekler,
- Türk Tıp Dizini Komitesi’nin etkin çalışmaları,
- TÜBİTAK - ULAKBİM veritabanı üretimi,
- Yabancı kaynaklara EKUAL ve ANKOS gibi konsorsiyumlar çerçevesinde üniversite ve hastanelerden ekonomik ve hızlı bir şekilde doğrudan erişimin sağlanması,
- TÜBİTAK-ULAKBİM TO-KAT Toplu Katalog Projesi,
- TÜBİTAK-ULAKBİM TÜBES Türkiye Belge Sağlama ve Ödünç Verme Sistemi Projesinin hayata geçirilmesi.

“Bilimsel dergiler” veya diğer adıyla “akademik dergiler”, bilimsel yöntemler kullanılarak yapılan araştırma sonuçlarını bilim toplumunun paylaşımına sunmak amacıyla belli ve düzenli aralıklarla yayınlanan dergilerdir. Bilimsel dergilerin öncelikle hakemli olması, yani danışmanların denetiminden geçmesi ve uluslararası yayın standartları çerçevesinde hatasız ve doğru bir biçimde yayınlanması beklenir.

Bilimsel dergilerde, yazımın hatasız ve yazım kalitesinin yüksek olması, tablo ve şekillerin düzgün, istatistiksel bilgilerin doğru, kaynakçadaki bibliyografik bilgilerin eksiksiz olması gerekir. Bilimsel süreli yayıncılıkta kaliteyi etkileyen nitelikli bir editoryal grubun kurulmuş olması çok önemlidir. Bu grup, editörler, yardımcı editörler, danışmanlar, özel işlevli uzmanlar (redaktörler, çevirmenler, dil uzmanları, biyoistatistikçiler gibi) denetmenlerden oluşmalıdır. Derginin

Aytaç YILDIZELİ - ÜNAK Başkanı

saygınlığını arttıracak bir başarının yakalanması bakımından bu grubun çalışmaları önemli rol oynayacaktır.

“Yazım hataları” adı verilen olgunun yalnızca gramer ve imla hatalarından oluştuğu düşünülmemelidir. Metin, şekil ve tablolardaki tüm yanlışlar da aynı kapsamdadırlar. Bir bilimsel derginin saygınlığı, özgün araştırma sayısının yüksek olması ve yazım hatalarının en aza indirgenmesiyle doğru orantılıdır. Bunun için de, editöre çok önemli görevler düşmekte ve editörün yazı denetleme grubunu çok iyi seçmesi, işleri dikkatli ve titiz bir biçimde izlemesi ve belirlenen sürede işi sonlandırması gerekmektedir.

Yanlış girilen veriler ve şekillerin yanlış yerlerde konumlanması ya da numaralandırılması gibi küçük görünen hatalar, öngörülen bilgi paylaşımında yanlış izlenim ve anlaşılmalara neden olabilmektedir. Bu yüzden metnin yanısıra, çoğu durumda uluslararası standartların uygulanmasıyla yazılmış bulunan makale özünün, anahtar sözcüklerin, başlığın, kısım başlıklarının, tabloların ve şekillerin, formüllerin, eklerin, dipnotların ve kaynakçaların da iyice denetlenerek son hallerine getirilmiş olmaları gerekmektedir.

2003 ve 2004 yıllarında yapılan “Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık” toplantılarında yayın ve yazım sorunlarına ilişkin olarak sunduğumuz bildirimlerde Türk yayıncılığına ışık tutacak öneriler getirilmişti. Günümüze değin nelerin değiştiğini saptamak için bir durum değerlendirmesi çerçevesinde, 2004 yılından 2011 yılına kadar geçen zamana özgü olmak üzere, Türk Tıp Dizini Komitesi’nin ısrarlı uyarıları, kesin uygulamaları ve bilgi verici seri toplantıları sonucunda gelişebilen durum üzerine bir araştırma yaptık. Değerlendirme işlemleri tamamen bitmiş olan 2009 yılında veri tabanına giren 107 dergi üzerinde yaptığımız incelemeler sonucunda, Türk Tıp Dergiciliği’nde standartlarla ilgili birçok sorunun halledilmesine karşın, asıl önemli olan sorunların devam etmekte olduklarını gözlemledik.

Bu bakımdan, Türk tıp süreli yayıncılığında aşağıdaki maddelerde belirtilen bazı sorunların oldukça halledilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Genel olarak baktığımızda ise, şu değişimlere tanık olmaktadır:

1. İncelenen dergilerde saptanan amaçlar doğrultusunda, yayın politikalarının kısmen de olsa saptandığını görüyoruz (%80). Bu politikalar uyarınca, yayınlanan yazıların (araştırma, olgu, vak’a takdimi, derleme gibi türlerden hangisine girdiği) ya içindekiler listesinde, ya da makalelerin başlama sayfasında artık açık olarak verilmektedir. Böylece kullanıcı, derginin içeriği ile ilgili kesin bir bilgi sahibi olmaktadır.
2. Dergilerin pek çoğunda (%80’inde) konu alanlarının sınırları, “yazarlara notlar” gibi kısımlarda açıkça belirtilmiştir. Bu bakımdan da Türk Tıp Dergileri’nde belli bir uzmanlaşmaya gidildiği gözlemlenmektedir.
3. Fiziksel özellikler, yani kâğıt kalitesi, kapak ve sayfa düzenlemesi, renk ayarı, ciltlenme, dergilerde %90 oranında, mükemmel denilebilecek bir düzeye gelmiştir. Bu açıdan ileri kalite düzeylerine ulaşılmıştır. Bu arada, pek çok dergide “acid-free” kâğıt kullanılmaktadır (%50).
4. Bilgiye erişmenin en önemli öğelerinden olan ISSN açısından sorun bulunmamakta ve bir dizine girme şartı olduğu için, tüm dergilerde ISSN bulunmaktadır.
5. Çok önemli gelişmelerden biri de, dergilerde DOI numarasının yaygınlaşmasıdır.

6. Yine “yazarlara notlar” diye adlandırılan kısımlarda, yayın aralığı, hangi dillerde makale kabul edileceği, yayınlayan kurum ve kuruluş bilgileri %100 oranında ve eksiksiz verilmektedir.
7. Diğer taraftan bir özensizlik göstergesi olarak şunu da kaydetmek gerekir ki, bazı dergilerde iletişim adresi yanlışlarının önüne geçilememiştir (%20).
8. Dizine seçilme ölçütleri çerçevesinde muhakkak bulunması gereken yazar ve konu dizini, hemen hemen tüm dergilerin cilt son sayısında, ya da derginin web sayfasında bulunmaktadır. Ancak konu dizini, evrensel standartlaşmış biçiminden çok farklı bir biçimde de yapılagelmektedir (%60).
9. Dergilerde, izlenmesi gerekli olan yazım kuralları artık açık bir şekilde anlatılmakta ve bu anlatımlar örneklerle desteklenmektedir (%100).
10. Editör, danışman ve destek personeli her dergide açık bir biçimde listelenmektedir (%100). Ancak listelerin doğruluk derecesi araştırma alanımızın dışında olduğu için böyle bir saptama yapılamamıştır.
11. Dergilerin hepsinde etik kuralları içeren yönergeler bulunmaktadır (%100). Ancak bunlar, bir kısmında çok detaylı, diğer bir kısmındaysa kısa açıklamalar halindedir.
12. Dergilerde, sayfa aralarında artık reklam bulunmamaktadır (%100). Bunda, Dizin Komitesi'nin etkin yaptırımı sayesinde kesin başarıya ulaşılmıştır.
13. Normal sayı dışında dergilerin özel sayı, dergi ek sayısı, kongre eki, dergilere ilave yayınlar çıkarmaktan kaçındıkları gözlemlenmiştir. Ayrıca geciken sayıları bir sonraki sayılarla birleştirme alışkanlığı da oldukça terk edilmiştir.

Sağlık bilimleri alanında yayınlanan dergilerin henüz tam anlamıyla çözemedikleri sorunlar , aşağıdadır:

1. Yazım Hataları: Bu önemli sorun, bir kısım dergi (%30) tarafından, redaktör, dil uzmanı (İngilizce - Türkçe), biyoistatistikçi kullanılarak hatasızlığa ulaşmak suretiyle gerçekleştirilebilmiştir. Ancak %70 gibi yüksek bir oranda (metinde, tablo ve şekillerde, rakamlarda, kaynakçada) yazım hataları devam etmektedir. Şunu unutmamak gerekir ki , makalenin yazı denetimi, çok yorucu, oldukça zor, dikkat ve titizlik isteyen bir iştir. Yazım hatalarının giderilmesinde, yazarların yanısıra editöryal grubun da titiz davranması gerekmektedir. Bu sorunun çözümü, editörün sorumluluğu altındadır. Yazım hatalarını önemsememek derginin saygınlığını azaltır. Bu bağlamda en önemli sorunlardan biri de, atıfların yanlış verilmesi, şekillerin hatalı numaralandırılmasıdır ki bu, hâlâ %70 gibi bir oranda ortaya çıkmaktadır.

2. Makalelerde Öz Yazım Hataları: Açıkçası, bu tür hatalar %90 gibi yüksek bir oranda görülmektedir. Türkiye’de ne yazık ki standartlara uygun öz yazımını bilen kişiler çok az sayıdadır. İncelediğimiz dergilerde, %30 gibi bir oranda hâlâ “abstract” yerine “özet” sözcüğü kullanılmaktadır. 2003’ten bu yana “summary”nin karşılığının “özet”, “abstract”ın karşılığının “öz” olduğu, her süreli yayıncılık toplantısında tekrarlanmıştır. Özler, dünyada yaşanan makale patlamasının sonunda bir makalenin okunup okunamayacağına kısa sürede karar verilmesini sağlayan önemli bir araç haline gelmiştir. Dergilerin yazım kurallarındaki öz yazma zorunluluğu da bu nedene dayanmaktadır. Özler, yalnızca makalenin bulunduğu dergide değil, elektronik ortamda veya basılı öz dizinlerinde de yayınlanmaktadır. %90 gibi bir “standartlara uygun biçimde yazamama” oranı ürkütücü olduğu için, ülkemizde öz yazma ile ilgili kuralları ve yazım tekniklerini öğreten seminerlerin düzenlenmesine önem verilmesinin ve bu konunun ciddiye alınmasının yararlı olacağını düşünmekteyiz.

3. Kaynakların Yazım Sorunu: Bu sorun dergilerin %30'u hariç en büyük sorunlardan biri olmaya devam etmektedir. Birçok yazar, faydalandığı kaynakların her birini, makalesini göndermeye niyetlendiği derginin belirlediği standartlar çerçevesinde düzenlemek yerine, söz konusu künyeleri yararlandığı başka dergilerde belirtildiği şekilde düzenleme eğilimindedir.

4. İngilizce ve Gramer Sorunu: Türk Tıp Dergileri'nde, İngilizce makale başlıklarında, özlere ya da İngilizce yazılmış metinde, önemli imlâ ve gramer hataları bulunmaktadır. Bu sorunun uyarılarla değil, ancak İngilizce ve İngilizce meslek diline hâkim bir redaktör ya da çevirmenin büyük emeğiyle aşılabileceği anlaşılmaktadır.

5. Anahtar Sözcüklerin Verilmesi: Bibliyografik taramalar ve erişim açısından çok önemli olan ve bu yüzden makaleye eklenmesi zorunlu hâle getirilmiş bulunan anahtar sözcüklerin seçiminde de bazı zorluklar yaşanmaktadır. Her şeyden önce anahtar sözcükler, makalenin kapsamına nazaran eksik olabilmekte ve bazen de fazla ayrıntıya inmektedir. Bu açıdan tıp yayınları için MESH sözcükleri uygun bir yardım sağlayabilir. Diğer taraftan, yazar ve yazarların kendilerine: "Biz bu makaleyi bulabilmek için yayın taraması yapsaydık, hangi sözcükleri kullanırdık?" diye sormaları da, anahtar sözcük seçiminde önemli bir düşünsel katkı oluşturabilir.

6. Öneriler: Yukarıda saydığımız sorunlar hariç olmak üzere, 2003 yılından 2011 yılına kadar dergilerin, Türk Tıp Dizini Komitesi'nin uyarıları ile ve dergi seçim ölçütlerinin eksiksiz ve sıkı bir uygulaması sonucunda, yazım hataları açısından çok daha iyi bir duruma geldiklerini görüyoruz. Ancak değişmeyen bazı yazım hataları gibi editöryal hataların da devam ettiğini gözlemlemekteyiz. Günümüzde bilimsel dergiler, birden fazla editör grubun yürüttüğü titiz çalışmalarla çıkmaktadır. Son yıllarda yazarlara, editörler grubundan istediği editöre yazısını gönderme şansı bile verilmektedir. Birden fazla editör ile çalışmak ve editör seçme hakkı , tartışmalara neden olmasına karşın, yazım hatalarının önlenmesi açısından da faydalıdır ve o nedenle bazı dergiler bu yolu denemeye başlamışlardır.. Bu açıdan en büyük sakınca, Türkiye gibi gelişmekte olan ve geri kalmış ülkelerin, bu yolu uygulamakta zorluk çekeceği gerçeğidir. Elbette ki, bu yaklaşım, editörler arasında bir rekabet ortamı da doğurabilir. Ayrıca, mükemmelliği yakalama, kariyerde yükseltme ve iyi elemanlarla işe devam etme gibi olanaklar da doğabilir. Şunu unutmamak gerekir ki, uygar ve çağdaş olmanın gereklerinden biri de, bilimsel düşünceyi ve araştırmayı etik kurallar çerçevesinde özgürce geliştirmek ve sonuçlarını, evrensel bilimin yaratılması ve geliştirilmesine katkı sağlayabilecek ortamlarda yaygınlaştırmaktır. İşte akademik dergiler bunun için vardır.

Konumuz açısından son olarak da, yayınevlerinin çok titiz bir şekilde seçilmesi gerektiğine değinelim. Gerek basım, gerek fotoğraf ve şekiller, gerekse tasarım ve temiz bir baskı, okuyucuya saygının bir göstergesidir.

İşte böylesine nedenlerle, makalenin bilimsellik ve orijinalitesinin yanısıra, etik kurallarının ciddiyetle uygulanması, editörlük ve dikkatli bir redaktörlükle denetim ve düzeltme işlemleri, mükemmelliğe ulaşmaya çalışan temiz bir baskı, tutturulması gereken nesnel bir kalite düzeyi olarak önem kazanır.

Kaynaklar:

1. Atmaca N. Sulhi: *Tıbbi yazım dili olarak Türkçe'nin kullanımı. içinde: Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık - 2004 içinde., O Yılmaz (ed). TÜBİTAK matbaası. Ankara 2004. s.99-104.*
2. Atmaca N. Sulhi: *Türk tıp dilinde yapılan yanlışlar. içinde: Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık-2004 içinde., O. Yılmaz (ed). TÜBİTAK matbaası. Ankara 2004.s. 219-26.*

3. Başar T: Akademik yayıncılıkta elektronik ortama geçiş. içinde: Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık-2008, O Yılmaz (ed). Openajans. Ankara 2008. s.27-30.
4. Bostancı K, Yüksel M: Araştırma nasıl yapılır, makale nasıl yazılır. Türk Göğüs Kalp Damar Cerrahisi Dergi 13 (3):298-302, 2005.
5. Crammins ET: The art of abstracting. Philadelphia: ISI pres. International Organization for Standardization United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. 1982.
6. Dener H I, Yıldızeli A: Öz yazımı ve kaynak yazımı. içinde: Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık-2003,, O Yılmaz (ed). TÜBİTAK matbaası.Ankara 2003. s.95-114.
7. May H: Yayıncının süreli yayına katkısı. içinde: Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık-2003, O Yılmaz (ed). TÜBİTAK matbaası.Ankara 2003.s. 95-114.
8. Karaağaoğlu, E: Bilimsel makalelerde istatistik yöntem kullanımı ve sık yapılan hatalar, 20. Ulusal Patoloji Kongresi-2010 içinde, İstanbul: Patoloji Derneği, 2010, 158-65 .
9. Özkar Ç: Süreli yayınlarda nitelik yükseltilmesi: Yazarlara düşen sorumluluk. içinde: Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık-2005, O Yılmaz (ed). TÜBİTAK matbaası.Ankara 2005.s. 83-7 .
10. Özmen MM: Dergiler için kalite ölçütleri. içinde: Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık- 2008, O Yılmaz (ed). Openajans. Ankara 2008.s.101-5.
11. Öztürk M Orhan: Bilimsel yayınlarda dil. içinde: Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık-2004, O Yılmaz (ed). TÜBİTAK matbaası. Ankara 2004.s. 89-98.
12. Pinto M, Lancerter FW: Indexing and abstracting in knowledge discovery. Library Trends 48(1): 1999
13. Rowley J: Bilginin düzenlenmesi. Bilgi erişime giriş. S Karakaş, H Ünal-Can, A Yıldızeli, B Kayıran. Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği, 1992.
14. Sanders: Sağlık Bilimleri süreli yayınlarında dil sorunu. içinde: Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık-2004, O Yılmaz (ed). TÜBİTAK matbaası.Ankara 2004. 83-8.
15. Tıpta Bilimsel Yazım, Editörlük ve Denetleme. Sempozyum, Ankara, 18 Kasım 1994. Ankara. TÜBİTAK-Sağlık Bilimleri Araştırma Grubu, 1996. s.154.
16. Yıldızeli A, Bahşişoğlu HK: Bilimsel iletişimde editörün rolü. Bilimsel İletişim ve Bilgi Yönetimi. Ankara 12-14 Ekim 2006. Bildiriler ÜNAK'06 içinde, A Yıldızeli- H K Bahşişoğlu (ed). Ankara: ÜNAK, 2008. 249-61.
17. Yıldızeli A, Dener H I: Makalelerde öz hazırlama üzerine. içinde: Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık-2005, O Yılmaz (ed). Baskı matbaası.Ankara 2005. s.170-99 .
18. Yıldızeli A: Küreselleşme sürecinde açık erişim. içinde: Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık-2007, O Yılmaz (ed). Openajans Ankara, 2007. s.45-52.
19. Yıldızeli A: Türk Patoloji Dergisi'ne gönderilen makalelerde karşılaşılan yazım sorunları. 20. Ulusal Patoloji Kongresi; 2010 içinde, İstanbul: Patoloji Derneği, 2010, 158-65.
20. Yıldızeli A: Türk Tıp Dizini'ne giren dergilerdeki yazım sorunları. içinde: Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık-2005, O Yılmaz (ed). Baskı matbaası.Ankara 2005. s.29-40.
21. Yıldızeli A: Yayınların Standardizasyonu. içinde: Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık-2003, O Yılmaz (ed). TÜBİTAK matbaası.Ankara 2003. s.41-6.
22. Yılmaz O: Bilimsel süreli yayıncımız ve Türk Tıp Dizini. içinde: Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık 2004., O Yılmaz (ed). TÜBİTAK matbaası.Ankara 2004. s. 11-28.